

55ste jaargang, nummer 1, januari 2026

Kleio

Tijdschrift voor oude talen en antieke cultuur

PEETERS

Hoofdredacteur
Christian Laes

Redactiesecretariaat
Kris Delcroix, Bert Gevaert & Ingrid Sperber

Kernredactie
Erik De Bom (Leuven), Kris Delcroix (Brussel/Leuven), Bert Gevaert (Brugge/Leuven), Vincent Hunink (Nijmegen), Floris Overduin (Nijmegen), Mon Torfs (Gelrode/Leuven), Ingrid Sperber (Leuven) & Koen Vandendriessche (Temse)

Adviesraad
Katja De Herdt (Gent), Koen De Temmerman (Gent), Pieter d'Hoine (Leuven), Kristien Hulstaert (Antwerpen), Christoph Pieper (Leiden), Stefan Schorn (Leuven), David Stienaers (Leuven/Heverlee), Toon Van Hal (Leuven)

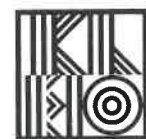
Redactieadres
Bert Gevaert
Blijde Inkomststraat 21 – bus 3309
B-3000 Leuven
kleio.tijdschrift@gmail.com

Kopij
Zie de auteursrichtlijnen op www.kleiotijdschrift.net

Verantwoordelijke uitgever
Christian Laes
Haagdoornlaan 38
B-2950 Kapellen

Webstek
<https://www.kleiotijdschrift.net>
Meld je aan op onze website en geniet van het extra aanbod dat je daar kan vinden.

© Uitgeverij Peeters 2026
ISSN 2033-074X
eISSN 3041-7996

KLEIO

Tijdschrift voor oude talen en antieke cultuur
55ste jaargang, nummer 1, januari 2026

Inhoud

- 1 Tijdverdrijf op niveau: Plinius en zijn gedichten
Vincent Hunink
- 15 'Eine Komödie' of 'goed bestuur'? Een curieuze deal tussen de Osmaanse sultan en de patriarch van Constantinopel in de zestiende eeuw
Raymond Detrez
- 29 De wijndonkere zee: antieke kleurbenamingen door een Indo-Europese lens
Elise Renckens
- 43 Recensies
- 53 Over de auteurs van de artikels

Tijdverdrijf op niveau: Plinius en zijn gedichten

Tu fortasse orationem, ut soles, et flagitas et exspectas; at ego quasi ex aliqua peregrina delicataque merce lusus meos tibi prodo. Accipies cum hac epistula hendecasyllabos nostros, quibus nos in vehiculo, in balineo, inter cenam oblectamus otium temporis. His iocamur, ludimus, amamus, dolemus, querimur, irascimur, describimus aliquid modo pressius modo elatius, atque ipsa varietate temptamus efficere, ut alia aliis quaedam fortasse omnibus placeant.

(Plinius de Jongere, *Epistulae*, IV.14.1-3)

Een speech van mij: daar zit je misschien weer op te wachten, dat is wat je wilt. Maar ik kom met iets anders. Ik doe een soort greep in een doos exotisch snoepgoed en presenteer je... mijn hobbygedichten! Bij deze brief ontvang je mijn *hendecasyllabi*, mijn tijdverdrijf in de wagen, in bad of bij het eten. Dit is mijn vermaak, mijn spel, hierin heb ik lief en treur ik, klaag ik, wind me op. Mijn schetsjes zijn soms heel eenvoudig, soms wat ambitieuzer, een bewuste variatie. Zo vindt iedereen iets van zijn gading, dat is het beoogde effect. En bepaalde verzen spreken misschien wel alle lezers aan.¹

Met deze woorden opent Gaius Plinius Caecilius Secundus (61-ca. 113), beter bekend als Plinius de Jongere, een van zijn brieven (IV.14) aan Plinius Paternus, een voorname stadgenoot uit *Comum*. Het is misschien geen toeval dat de man waarschijnlijk ook een familielid, en daarmee een vertrouweling is. Want in deze brief rept Plinius voor de eerste keer in zijn gepubliceerde correspondentie over teksten die hem na aan het hart liggen: zijn gedichtjes. In de eerste drie boeken heeft hij zijn poëtische activiteit met geen woord vermeld.

Gedichten schrijven geldt voor een man van Plinius' statuur (rijk, belangrijk, advocaat, senator) bepaald niet als iets vanzelfsprekends, en brief IV.14 bestaat dan ook voornamelijk uit een rechtvaardiging van deze activiteit. Vergoelijkend spreekt Plinius al in de geciteerde openingsregels van *lusus* ('speelse teksten, hobbygedichten') en *otium temporis* ('tijdverdrijf'). En opzichtig gebruikt hij het woord *hendecasyllabi*, de technische term voor een vaste metrische vorm met regels van elf lettergrepen, die veel voorkomen in het werk van Catullus.²

Meteen na de openingsregels snijdt hij het heikele thema aan van scabreuze motieven en obsceniteit, die als mogelijk bezwaar kunnen gelden tegen het beoefenen van dit genre. Maar daartegen brengt hij een bekend Catullus-citaat, heel passend in *hendecasyllabi*, in stelling:

*Nam castum esse decet pium poetam
ipsum, versiculos nihil necesse est,
qui tum denique habent salem ac leporem,
si sunt molliculi ac parum pudici.*

(Catullus, *Carmina*, XVI.5-8)

Een ware dichter is fatsoenlijk,
zijn verzen hoeven dat niet te zijn.
Die hebben pas kraak en smaak,
wanneer ze wuft en zwoel zijn.

(vert. Paul Claes)

Vervolgens kondigt Plinius aan dat hij zijn *hendecasyllabi* ook maar gewoon zo zal noemen. Blijkbaar dicht hij dus uitsluitend in dit metrum, anders dan Catullus, wiens werk juist een grote variatie in metrische vormen laat zien. Bovendien suggereert zijn opmerking over de titel dat de verzen intussen een min of meer complete bundel vormen en dat hij voornemens is die te ‘publiceren’. Dat wil zeggen: die uit handen te geven en in omloop te brengen. Hij is er niet expliciet over, maar voor de goede verstaander is zijn voornemen duidelijk, ook al omdat hij aan Paternus vraagt om de teksten door te nemen en van kritiek te voorzien.

Ook op een ander vlak blijft Plinius in deze brief aan de voorzichtige kant, al valt dat door de aangehaalde Catullus-verzen niet dadelijk op: anders dan men zou verwachten citeert hij niets uit zijn gedichten. Geen goed geslaagd vers, geen pittige wending, geen woord. En ook over de inhoud horen we eigenlijk niets, buiten de suggestie dat de verzen wellicht *petulantiora* (‘een beetje gewaagd’) zijn.

Waarom begint Plinius pas na drie en een half boek correspondentie, in zijn 79ste gepubliceerde brief (dus op een derde van de uiteindelijke brievenverzameling van negen boeken),³ over deze teksten? En waarom is hij zo terughoudend en citeert hij er niet uit?

Proza en poëzie

In de eerste drie boeken van zijn brievencollectie komt Plinius al regelmatig te spreken over zijn teksten. Maar dat betreft dan steeds prozateksten, meer bepaald redevoeringen die hij heeft gehouden in de senaat of voor de rechtbank (bijvoorbeeld I.2; I.8; I.20 en

II.5). Die speeches zijn geschriften waar hij merkbaar trots op is en die hij graag met vrienden en bekenden deelt. Zijn brieven dienen daarbij steeds als een soort begeleidend schrijven of aanbeveling.

Toch is in de eerste drie boeken ook Plinius’ belangstelling voor de poëzie vanaf het begin merkbaar. Het betreft dan opmerkingen en verwijzingen naar het werk van anderen. Zo heeft hij het in brief I.13 over een verheugend rijke ‘oogst aan dichters’ en een bloeiende literaire cultuur in Rome. De brieven I.16-17 spreken in lovende termen over, onder meer, het dichtwerk van twee vrienden, Pomponius Saturninus en Titinius Capito. Een oordeel daarover is voor ons moeilijk te geven, omdat de gedichten van beide heren verloren zijn gegaan.

Gelukkig gaan Plinius’ bespiegelingen soms over dichters van wie wel werken zijn overgeleverd. Enkele van zijn meest bekende brieven gaan in op twee kort tevoren gestorven dichters: Silius Italicus (III.7) en Martialis (III.21). Beide brieven bevatten, opmerkelijk genoeg, vooral kritiek op de twee dichters.⁴ Het lijkt wel of Plinius op die manier geestelijk en literair ruimte maakt om uiteindelijk zijn eigen gedichten te kunnen presenteren.

Hierboven sprak ik al even over de algemene schroom bij mannen in Rome tegenover veel soorten poëzie: het vooroordeel tegen lyriek en andere ‘kleine’ gedichten was groot. Wie zich daarmee bezighield kon al snel de verdenking wekken dat hij geen serieuze bezigheden had of een slecht karakter bezat. Zou Plinius’ aarzeling om over zijn eigen poëzie te beginnen daarnaast ook kunnen voortkomen uit twijfels over de inhoud? Waren zijn gedichten misschien te privé, te intiem? Of wil hij misschien juist de nieuwsgierigheid van lezers prikkelen?

Die gedachte komt bij moderne lezers al gauw op. Voor veel mensen staat poëzie gelijk met persoonlijke gevoelens, en de associatie met hartsgeheimen is dan snel gelegd. Toch vindt die verbinding haar bron eerder in de 18de en 19de eeuw, in de culturele stroming van de romantiek. In de klassieke oudheid liggen de zaken in de poëzie nog wezenlijk anders. Zeker, gedichten in de oudheid dragen veelal een meer persoonlijk karakter dan de meeste soorten proza, maar belangrijker is dat ze idealiter moesten voldoen aan allerlei regels, zowel met betrekking tot de vorm als tot de inhoud. Van een dichter wordt gevraagd dat hij een strak metrisch patroon aanhoudt en dat technisch juist in praktijk brengt. En zijn thematiek dient eveneens bepaalde vaste kaders en verwachtingen te volgen.

Als Plinius dus aarzelt over zijn gedichten, betekent dat vermoedelijk dat hij op deze vlakken nog onzeker is: hij is nog niet echt overtuigd van de kwaliteit van zijn verzen, hij voelt zich nog geen dichterlijke ‘vakman’.

Ook in brieven over zijn speeches is merkbaar dat hij de lat voor zichzelf hoog legt. Voor zijn teksten gelden wat hem betreft de strengste normen, en zolang die nog niet evident zijn bereikt, lijkt hij niet genegen zijn werk in omloop te brengen of zelfs maar om eruit te citeren.

Deze mogelijk negatieve kijk van Plinius op zijn eigen dichtwerk lijkt wonderwel aan te sluiten bij het oordeel van latere generaties. In de secundaire literatuur wordt zijn poëzie steevast afgedaan als amateuristisch broddelwerk zonder enig belang.⁵ Plinius' hang naar erkenning als dichter geldt dan als loze ijdelheid en kinderachtige zelfoverschatting.

Maar in hoeverre wordt Plinius daarmee recht gedaan? Is hij echt een *non-valeur* op dichtersvlak? Willen we daarover eerlijk oordelen, dan moeten we allereerst kijken naar de zeldzame bewaarde fragmentjes uit zijn gedichten.

Cicero en Tiro

In twee brieven uit boek VII citeert Plinius daadwerkelijk verzen van eigen makelij (VII.4 en VII.9).⁶ In VII.4 gaat Plinius in op de vraag hoe hij tot het schrijven van *hendecasyllabi* is gekomen. Al in zijn jeugd schreef hij een Griekse tragedie, vertelt hij, en later ook elegieën⁷ en epiek. De keuze voor *hendecasyllabi* is dan een recente vernieuwing. De aanleiding daartoe blijkt een verhaal over Cicero:

Legebantur in Laurentino mihi libri Asini Galli de comparatione patris et Ciceronis. Incidit epigramma Ciceronis in Tironem suum. Dein cum meridie – erat enim aestas – dormiturus me recepissem, nec obreperet somnus, coepi reputare maximos oratores hoc studii genus et in oblectationibus habuisse et in laude posuisse. Intendi animum contraque opinionem meam post longam desuetudinem perquam exiguo temporis momento id ipsum, quod me ad scribendum sollicitaverat, his versibus exaravi: (...)

(Plinius de Jongere, *Epistulae*, VII.4.3-5)

Op mijn landgoed in Laurentum las men mij het boek voor van Asinius Gallus, waarin hij een vergelijking maakt tussen zijn vader en Cicero. Daarin kwam een epigram voor van Cicero op zijn vriend Tiro. Op het middaguur trok ik me terug om wat te rusten (het was zomer), maar ik kon niet slapen en begon te denken: de grootste redenaars schreven dit soort literaire teksten voor hun plezier en beroemden zich erop. Ik concentreerde me. Al lang had ik er niets meer aan gedaan, maar tegen mijn verwachting in wist ik in een mum van tijd verzen te produceren. Ze gingen over wat me tot schrijven had aangezet: (...)

Vervolgens citeert Plinius zijn eigen verzen:

Cum libros Galli legerem, quibus ille parenti ausus de Cicerone dare est palmamque decusque, lascivum inveni lusum Ciceronis et illo spectandum ingenio, quo seria condidit et quo humanis salibus multo varioque lepore magnorum ostendit mentes gaudere virorum. Nam queritur quod fraude mala frustratus amantem paucula cenato sibi debita savia Tiro tempore nocturno subtraxerit. His ego lectis 'cur post haec', inquam, 'nostros celamus amores nullumque in medium timidi damus atque fatemur Tironisque dolos, Tironis nosse fugaces blanditias et furta novas addentia flammas?'

(Plinius de Jongere, *Epistulae*, VII.4.5-6)

Ik was aan 't lezen in het boek van Gallus, waarin hij zijn vader boven Cicero het palmblad en de glorie durfde geven. Daarin vond ik ook een speels gedichtje van de Arpinaat, dat paste bij zijn meesterbrein waarmee hij grote teksten schiep én toonde dat ook grote denkers over grappen op niveau en bonte grollen kunnen lachen. Hij beklagt zich dat zijn liefde lelijk is bedrogen: kusjes bij de maaltijd toegezegd, die twee of drie, die kusjes waar hij recht op had, zijn hem door Tiro op het nacht'lijk uur ontzegd... – Ik las het en ik dacht: waarom zou ik hierna mijn liefdes verder nog verhehlen moeten en niet, blozend, ervan spreken? Waarom niet gewoon bekennen dat ik Tiro's trucjes, Tiro's wegliep-kusjes ook goed ken? Die fraude, dat bedrog is voor mijn liefde olie op het vuur...

De geoefende lezer zal snel herkennen dat het hier gaat om dertien dactylische hexameters. Anders dan verwacht citeert Plinius dus geen *hendecasyllabi*, de metrische vorm waarover zijn brief vanaf het begin leek te zullen gaan. Direct na het bovenstaande citaat vermeldt hij dat hij dezelfde stof, dus de anekdote over Cicero en Tiro, aansluitend ook weergaf in elegische verzen, en nadien na terugkeer in Rome ook 'in andere metra'. Blijkbaar had hij door die exercitie weer dichtersmoed gekregen, want:

Postremo placuit exemplo multorum unum separatim hendecasyllaborum volumen absolvere, nec paenitet. Legitur, describitur, cantatur etiam, et a Graecis quoque, quos Latine huius libelli amor docuit, nunc cithara nunc lyra personatur.

(Plinius de Jongere, *Epistulae*, VII.4.8-9)

Ten slotte besloot ik dan, naar veler voorbeeld, een apart bundeltje *hendecasyllabi* te voltooien. Daar heb ik geen spijt van. Het wordt gelezen, gekopieerd, gezongen zelfs. En muzikaal vertolkt op citer en lier, ook door Grieken, die uit liefde voor het boekje Latijn hebben geleerd.

Een literair succesje dus, maar we krijgen er opnieuw niets van te zien of te horen. Plinius lijkt het er intussen een beetje om te doen: wel spreken over zijn dichtwerk, maar niets ervan opnemen in zijn brieven. Want wat we hier dan eindelijk wél te lezen krijgen, blijkt niet meer dan een vingeroefening die aanleiding gaf tot het ‘echte werk’, dat zorgvuldig buiten beeld blijft.

Als we dan toch even kijken naar de geciteerde hexameters, is het niet gemakkelijk om er iets echt positiefs over te zeggen. Het gedichtje opent met een moeizame constructie van zes verzen, waarin de dichter wel erg veel tegelijk wil zeggen: het gaat over het boek dat hem werd voorgelezen én over Gallus’ ereplaats voor zijn eigen vader én over een gedicht van Cicero én over Cicero’s normale verdiensten die zijn speelse literaire activiteit rechtvaardigen.⁸ Daarbij doet de dichter Plinius aan *name dropping* (Gallus, Cicero, Tiro) en blijft de literaire versiering beperkt tot een mechanisch klinkend episch *-que... -que (palmamque decusque)*. De tweede volzin van het gedicht, drie regels, benoemt dan een pointe: Cicero klaagde dat Tiro hem kusjes had onthouden. In de vier verzen van de slotzin voert Plinius zichzelf sprekend op. De betekenis van die verzen is evenwel nog niet zo snel te achterhalen. Het lijkt erop dat de spreker zich identificeert met Cicero en bekent dat hij eveneens een liefde voelt die door de ander wordt tekortgedaan, waardoor al zijn emoties alleen maar heviger worden.

De laatste gedachte is niet heel helder uitgedrukt en de woordkeus is wederom nogal vlak en prozaïsch. De metrische vorm wordt correct toegepast, zoveel is ervan te zeggen, maar overtuigende poëzie is het niet geworden. Maar zoals gezegd presenteert Plinius de verzen niet als zijn eigenlijke werk, de *hendecasyllabi*, maar als de oefenstof, het probeersel, waardoor hij het verzen maken na lange tijd weer ter hand nam. We kunnen er in feite niets negatiefs over zeggen, er is eigenlijk geen serieuze kritiek op mogelijk. Heel handig hoe Plinius deze ‘onbekritiseerbare’ verzen wel citeert en zijn eigenlijke trots, de *hendecasyllabi*, nog altijd niet.

Enkele brieven later, in VII.9,⁹ haalt Plinius dan eindelijk verzen van zichzelf aan zonder enige reserve of kanttekening. Om een correspondent aan te sporen tot het maken van verzen citeert hij een eigen ‘amateurgedicht’ (*lusus*):

*Ut laus est cerae, mollis cedensque sequatur
si doctos digitos iussaue fiat opus
et nunc informet Martem castamve Minervam,
nunc Venerem effingat, nunc Veneris puerum;*

*utque sacri fontes non sola incendia sistunt,
saepe etiam flores vernaue prata iuvant,
sic hominum ingenium flecti ducique per artes
non rigidas docta mobilitate decet.*¹⁰

(Plinius de Jongere, *Epistulae*, VII.9)

Wat prijzen wij het meest in was? Wanneer die soepel volgt
wat virtueuze vingers willen en tot kunstwerk wordt.
Ze vormt nu eens een Mars-figuur, of kuis Minerva-beeldje,
dan weer beeldt ze Venus uit of Venus’ jonge zoon.
Gewijde bronnen zijn in staat om laaiend vuur te doven,
maar ook bloemen drenken zij en lieflijk groene weiden.
Juist zo moet de mensengeest flexibel leren worden
door een keur van vrije kunsten. Dat is goed en passend.

Opnieuw geeft Plinius geen *hendecasyllabi*:¹¹ nu komt hij met een voorbeeld van elegische verzen (*disticha*). De veelzijdige mogelijkheden van het materiaal was om allerlei goden uit te beelden en de veelzijdige toepassingen van het element water worden vergeleken met... ja, met wat eigenlijk? Dienen was en water als voorbeeld voor de menselijke geest, die dan evenzeer flexibel en veelzijdig moet zijn? Of zijn het juist de vrije kunsten, de *artes*, die in hun veelzijdigheid op was en water lijken en aldus de menselijke geest op allerlei wijzen moeten vormen? De gedachte lijkt wederom niet geheel transparant.

Niettemin vormt het gedichtje naar antieke normen een aardige poging tot poëtische vormgeving: er worden goden en natuurlijke elementen genoemd, het bevat een meervoudige vergelijking en biedt als geheel een afgeronde, nuttige les. Wat kleine stijl-figures zoals alliteratie (*doctos digitos*), herhaling (*nunc, nunc, nunc*) en variatie (*informet, effingat*) geven de verzen wat stilistische kleur, terwijl er in v. 3 en 4 een wisseling is tussen stoere spondeeën voor Mars en wat lichtere dactylen voor Venus. Een meesterlijke prestatie is het gedicht niet, maar een treurige mislukking is het evenmin. Het zou best hebben kunnen staan in het werk van tijdgenoten als Martialis of Statius.

Hobbygedichten

Jammer genoeg zijn de vier *disticha* uit VII.9 meteen ook het laatste citaat uit Plinius’ eigen dichtwerk.¹² Maar zo weinig als hij eruit citeert, zo vaak grijpt hij de gelegenheid aan om ernaar te verwijzen.¹³

Twee brieven zijn de moeite waard om hier apart te bespreken. Op de bundel *hendecasyllabi* komt Plinius nog eens expliciet terug in V.10, een plagerig briefje aan het adres

van de nog jonge Suetonius Tranquillus, de proza-auteur van de later beroemde *De vita Caesarum* ('Levens van de caesaren'):¹⁴

Libera tandem hendecasyllaborum meorum fidem, qui scripta tua communibus amicis sponponderunt. Appellantur cotidie, efflagitantur, ac iam periculum est ne cogantur ad exhibendum formulam accipere. Sum et ipse in edendo haesitator, tu tamen meam quoque cunctationem tarditatemque vicisti. Proinde aut rumpe iam moras aut cave ne eosdem istos libellos, quos tibi hendecasyllabi nostri blanditiis elicere non possunt, convicio scizantes extorqueant.

(Plinius de Jongere, *Epistulae*, V.10.1-2)

Toe, verlos mijn *hendecasyllabi* nu eindelijk van hun belofte: ze hebben jouw werk toegezegd aan onze gezamenlijke vrienden. Elke dag worden ze aangeklampt, die gedichtjes, krijgen ze claims aan hun broek, ja ze moeten intussen misschien gaan leveren op straffe van een dwangsom. Ikzelf ben bepaald niet de snelste in het publiceren, maar jij? Jij wint nu zelfs van mijn getalm en getreuzel. Dus kom op, breken met dat uitstel! Of je moet oppassen voor iets anders... Kunnen mijn *hendecasyllabi* jou die teksten niet ontlokken middels lieve woordjes? Dan komen er hinkjamben, die ze je met hard gescheld uit handen slaan!

Blijkbaar heeft Plinius eerder een gedichtje gewijd aan het werk van Suetonius (bedoeld is waarschijnlijk een prozawerk *De viris illustribus*, 'Over beroemde mannen'), en houdt Suetonius dat boek te lang in portefeuille. Als Suetonius niet snel wat levert, zo suggereert de dichter, zal hij hem opjagen met obscene spotverzen. Dat dreigement is duidelijk een speelse, literaire pose: Plinius als dichter van felle hinkjamben in Griekse trant is in de praktijk moeilijk voorstelbaar.

Van ongeveer twee jaar later dateert een andere brief (VIII.21), waarin Plinius uitvoerig ingaat op een publieke voordracht, een zogeheten *recitatio*, van zijn werk. Blijkbaar is dat de eerste keer dat hij hiervoor verzen van eigen hand uitkiest; met uitgeschreven redevoeringen had hij hiermee al eerder ervaring opgedaan. De brief opent met een uitgebreide inleiding, waarin evenals in eerdere brieven een verontschuldigende toon opvalt:

Ut in vita sic in studiis pulcherrimum et humanissimum existimo severitatem comitatemque miscere, ne illa in tristitiam, haec in petulantiam excedat. Qua ratione ductus graviora opera lusibus iocisque distinguo.

Ad hos proferendos et tempus et locum opportunissimum elegi, utque iam nunc assuescerent et ab otiosis et in triclinio audiri, Iulio mense, quo maxime lites interquiescunt, positus ante lectos cathedris amicos collocavi.

Forte accidit ut eodem die mane in advocationem subitam rogarer, quod mihi causam praeloquendi dedit. Sum enim deprecatus, ne quis ut irreverentem operis argueret, quod recitaturus, quamquam et amicis et paucis, id est iterum amicis, foro et negotiis non abstinuisssem. Addidi hunc ordinem me et in scribendo sequi, ut necessitates voluptatibus, seria iucundis anteferrem, ac primum amicis tum mihi scriberem.

(Plinius de Jongere, *Epistulae*, VIII.21.1-3)

In de literatuur is het als in het leven zelf: het mooiste en beschaafdst is volgens mij een combinatie van ernst en vrolijkheid. Zo voorkom je de extremen van loden ernst of lolbroekerie. In lijn met dat principe wissel ik mijn serieuze werken af met lichte amateurgedichten.

Om met die verzen een keer voor de dag te komen had ik een geschikte tijd en locatie gekozen. Ze moesten er maar aan wennen, die verzen, om beluisterd te worden door een ontspannen publiek in de eetzaal! Zo had ik dan in juli, het laagseizoen voor gerechtelijke conflicten, stoelen laten plaatsen pal voor de ligbedden en daar vrienden op gezet.

Het toeval wilde dat ik 's ochtends op die dag ineens was weggeroepen voor een verdediging. Zo had ik meteen een thema voor wat inleidende opmerkingen. Men moest mij niet verkeerd begrijpen, stelde ik met nadruk. Kort voor mijn voordracht was ik dus druk geweest met het forum en met zaken. Goed, de voordracht zou voor vrienden zijn, en voor een kleine groep (dus wederom: voor vrienden), maar toch. Dat was echter niet uit gebrek aan respect voor mijn literaire werk! Daarbij zei ik nog iets over mijn prioriteiten bij het schrijven: eerst de plichten, dan pleziertjes. Eerst serieus werk, dan vermaak. Eerst voor vrienden, dan voor mezelf.

Bij alle aandacht die Plinius vraagt voor zijn poëzie, moet duidelijk blijven dat het gaat om werk van secundair belang: zijn speeches gaan uiteindelijk voor. Zoals vaker wordt hier een spanning in Plinius' werk voelbaar: de schrijver benadrukt dat het belang van zijn werk niet groot is, en tegelijk ruimt hij veel plaats in voor de bespreking ervan, destijds bij de publieke voordracht en nu opnieuw in de brief.

Over de bundel zelf meldt hij kort dat die 'teksten in verschillende metra' bevat (*Liber fuit et opusculis varius et metris*). Hij specificeert die niet, maar we mogen uitgaan van een mix van verzen in hexameters, *disticha*, *hendecasyllabi* en wellicht nog een of meer 'Griekse' versvormen uit de lyriek van Horatius, zoals de sappische strofe.

Recitavi biduo. Hoc assensus audientium exegit; et tamen ut alii transeunt quaedam imputantque quod transeant, sic ego nihil praetereo atque etiam non

praeterire me dico. Lego enim omnia ut omnia emendem, quod contingere non potest electa recitantibus.

(Plinius de Jongere, *Epistulae*, VIII.21.4)

Twee dagen achtereen heb ik voorgedragen. Het publiek dwong dat af door zijn bijval. En dat terwijl ik niet, zoals anderen, van alles oversla en me daarop laat voorstaan. Nee, ik sla niets over, dat zeg ik zelfs expliciet. Ik lees alles voor, want ik wil alles kunnen verbeteren, en dat is natuurlijk onmogelijk wanneer je selecte passages voordraagt.

Het lijkt erop dat het publiek de voordracht van de complete bundel heeft moeten uitzitten. Twee volle dagen zal dat wel niet hebben geduurd, we kunnen eerder denken aan twee (na)middagssessies van elk anderhalf à twee uur.

Een concreet tekstvoorbeeld in de vorm van een citaat uit de tweede bundel blijft wederom uit. Er valt dus niets meer over te weten dan dat Plinius na zijn eerste bundel *hendecasyllabi* zijn dichtelijke vleugels breder uitsloeg en ook andere verzen in metra publiceerde. Dat hij daartoe in staat was, kan de lezer concluderen uit de snippers poëzie uit de brieven VII.4 en VII.9.

Redenaar en dichter

In heel zijn negen boeken voor publicatie geredigeerde correspondentie besteedt Plinius veel aandacht aan literatuur, en met name aan poëzie. Hij bespreekt verschillende dichters, bekende en onbekende, en verwijst met plezier en gemak naar hun werk. Over zijn eigen dichtwerk is hij aanvankelijk heel terughoudend: hij begint er pas relatief laat over en hij is opvallend zuinig met citaten eruit. Feitelijk haalt hij maar één keer een serieuze dichtelijke tekst van zichzelf aan. Daarmee wordt het moeilijk om een inhoudelijk en artistiek oordeel over zijn verzen te vellen.

Feit is dat hij er regelmatig over spreekt en naar verwijst. Daaruit blijkt dat hij er, na lang aarzelen, toch van overtuigd was dat ze van voldoende niveau en kwaliteit waren, anders had hij er wel blijvend het zwijgen over gedaan.¹⁵ Eigenlijk is de situatie precies zoals in het geval van zijn speeches voor de rechtbank: ook daarover spreekt hij vaak en met merkbare voldoening en trots, zij het zonder eruit te citeren. Omdat er afgezien van de *Panegyricus* geen speeches van Plinius zijn overgeleverd, is het oordeel ook daar uiteindelijk moeilijk te geven.

Hoe dan ook maken de brieven duidelijk hoe Plinius zichzelf portretteerde en op welke manier hij graag bij het nageslacht herinnerd wilde worden. Als denker en politicus, grootgrondbezitter en cultuurvriend, als belangrijk redenaar en ja, ook als dichter. Dat

het laatste niet is gelukt, zou hem vermoedelijk teleurstellen en verdriet doen. Eeuwige roem heeft hij wel verworven met zijn 247 fraaie brieven.¹⁶ Misschien toch een troost.

Vincent Hunink
vhunink@mailbox.org

Verder lezen

- AUHAGEN Ulrike, 'Lusus und Gloria – Plinius' *Hendecasyllabi* (Ep. 4,14; 5,3 und 7,4)', in: CASTAGNA Luigi – LEFÈVRE Eckard (eds.), *Plinius der Jüngere und seine Zeit*, Beiträge zur Altertumskunde, 187 (München – Leipzig: K.G. Saur Verlag, 2003), p. 3-13.
- COURTNEY Edward, *The Fragmentary Latin Poets*. Edited with commentary (Oxford: Oxford University Press, 1993; herdruk 2003).
- EDMUNDS Lowell, 'Pliny the Younger on his verse and Martial's non-recognition of Pliny as a poet', *Harvard Studies in Classical Philology*, 108 (2015), p. 309-360.
- GEE Emma, 'Cicero's Poetry', in: STEEL Catherine (ed.), *The Cambridge Companion to Cicero* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), p. 88-106.
- HERSHKOWITZ Debra, 'Pliny the Poet', *Greece & Rome*, 42/2 (1995), p. 168-181.
- HUNINK Vincent – DIJKSTRA Roald, *Plinius, Majesteit! Correspondentie met keizer Trajanus*. Vertaald (Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Genneep, 2018).
- HUNINK Vincent, *Plinius, Voor altijd. Een zelfportret in brieven*. Vertaald en ingeleid (Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Genneep, 2025a).
- HUNINK Vincent, 'Twee dode dichters. Plinius over Silius Italicus en Martial', *Hermeneus*, 97/1 (2025b), p. 38-43.
- JANKA Markus, 'Plinius und die Poesie: von der Freizeiddichtung zur Literaturtheorie', *Gymnasium*, 122/6 (2015), p. 597-622.
- KEELINE Tom, 'The Literary and Stylistic Qualities of a Plinian Letter. A Commentary on Plin. Ep. 7.9', *Harvard Studies in Classical Philology*, 107 (2013), p. 229-264.
- KUBIAK David Payne, 'An Erotic Epigram of Cicero?', in: DEROUX Carl (ed.), *Studies in Latin Literature and Roman History*, 15, Latomus, 323 (Bruxelles: Éditions Latomus, 2010), p. 110-129.
- MARCHESI Ilaria, *The Art of Pliny's Letters. A Poetics of Allusion in the Private Correspondence* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008) (vooral Chapter 2: 'Sed quid ego tam gloriose? Pliny's Poetics of Choice', p. 53-96).
- MYNORS R.A.B., *C. Caecili Plinii Secundi Epistularum libri decem (...)*, Oxford Classical Texts (Oxford: Clarendon Press, 1963).
- NEGER Margot, *Epistolare Narrationen. Studien zur Erzähltechnik des jüngeren Plinius*, Classica Monacensia (Tübingen: Narr Francke Attempto, 2021) (vooral II.3: 'Konstruieren einer Dichter-Biographie', p. 269-303).

- POWER Tristan J., 'Pliny, *Letters* 5.10 and the Literary Career of Suetonius', *The Journal of Roman Studies*, 100 (2010), p. 140-162.
- SCHWERTNER Katrin, *Plinius und seine Klassiker. Studien zur literarischen Zitation in den Pliniusbriefen*, Beiträge zur Altertumskunde, 340 (Berlin – Boston: Walter de Gruyter, 2015).
- SHERWIN-WHITE A.N., *The Letters of Pliny. A Historical and Social Commentary* (Oxford: Clarendon Press, 1966).
- SOUBIRAN Jean, *Cicéron, Aratea. Fragments poétiques. Texte établi et traduit, Collection des Universités de France* (Paris: Société d'Édition "Les Belles Lettres", 1972).
- TZOUNAKAS Spyridon, 'Pliny and His Elegies in Icaria', *The Classical Quarterly*, 62/1 (2012), p. 301-306.

Noten

¹ Voor de Latijnse teksten van Plinius' brieven, zie MYNORS (1963). Alle vertalingen uit Plinius' brieven in deze bijdrage zijn afkomstig uit HUNINK (2025a). De poëtische fragmenten van Plinius zijn ook opgenomen (met een korte commentaar) in COURTNEY (1993: 367-370).

Voor de *Kleio*-abonnee zijn de Latijnse teksten die in dit artikel aangehaald worden, voorzien van de bijbehorende vertalingen, in een Word-bestand beschikbaar op de *Kleio*-website.

² Over Plinius' *hendecasyllabi*, zie AUHAGEN (2003), die onder meer ingaat op de literaire traditie van Catullus waarmee Plinius aanknoopt. Hierop gaat MARCHESI (2008: 53-88) verder door. Voor gedegen, maar weinig inspirerende beschouwingen over Plinius en de poëzie uit de laatste jaren, zie JANKA (2015) en NEGER (2021: 269-303). Beter leesbaar is het overzicht van EDMUNDS (2015). Uit de literatuur van voor 2000 is het korte, algemene artikel van HERSHKOWITZ (1995) vermeldenswaard.

³ Mogelijk wijst Plinius subtiel vooruit op brief IV.14 in de direct daaraan voorafgaande brief. Daar meldt hij onder meer:

Ipse pauculis adhuc diebus in Tusculano commorabor, ut opusculum quod est in manibus absolvam. Vereor enim ne, si hanc intentionem iam in fine laxavero, aegre resumam.

(Plinius de Jongere, *Epistulae*, IV.13.1-2)

Zelf blijf ik nog een paar daagjes op mijn buitenverblijf in Tusculum om een bundeltje af te maken dat ik onder handen heb. Ik kan het werk wel neerleggen, zo vlak voor het eind, maar dan ben ik bang dat het moeilijk wordt het weer op te pakken.

Het bedoelde bundeltje kan eigenlijk alleen maar de collectie *hendecasyllabi* zijn.

⁴ Over Plinius' negatieve kijk op zowel Silius als Martialis, zie HUNINK (2025b).

⁵ Bijvoorbeeld KEELINE (2013: 254): 'Pliny's verses as transmitted are of dubious poetic merit, and perhaps we should not tamper with the occasional effusions of a poetaster in an attempt to improve them by conjectural emendation: there may be a reason that his hendecasyllables have perished.' Opmerkelijk genoeg komt dit citaat uit een recente beschouwing specifiek over brief VII.9 (vergelijk n. 9).

⁶ Enkele voorgaande brieven laten iets zien van Plinius' praktijk als dichter van ander werk dan *hendecasyllabi*. In IV.18 en V.15 blijkt hij Griekse epigrammen van een vriend, Arrius Antoninus, in het Latijn te hebben vertaald. Het vertalen van Grieks naar Latijn is volgens Plinius zelf (VII.9,

begin) een nuttige literaire oefening. Concrete voorbeelden van zijn poëtische vertalingen worden in de brieven niet gegeven.

⁷ Over Plinius' verwijzing naar zijn vroegere elegieën, zie TZOUNAKAS (2012). In Plinius' detail dat hij ze schreef toen hij een keer vastzat op het eiland Icaria, ziet Tzounakas een zinspel op het verhaal van Icarus. Zo zou Plinius op geleerde en lichtvoetige wijze impliceren dat zijn elegieën een mislukking waren.

⁸ Het vermeende gedicht van Cicero is hoogst problematisch: heeft Cicero wel zo'n tekst geschreven? Gingen de verzen wel echt over Tiro, en zo ja, konden ze dan serieus bedoeld zijn? Voor een terecht kritische en omzichtige beschouwing over deze vragen, zie KUBIAK (2010). Misschien, zo denkt KUBIAK (2010: 122-123), betrof het enkele regels uit een aan Cicero toegeschreven werkje *Uxorius*. Volgens de uitgever van Cicero's gedichten is het een vervalsing om de herinnering aan Cicero te bezoedelen, zie SOUBIRAN (1972: 298). In een recente beschouwing over Cicero's poëzie wordt de hele kwestie niet meer genoemd, zie GEE (2013). Plinius lijkt echter geen enkele twijfel te koesteren.

⁹ Specifiek over brief VII.9, zie KEELINE (2013), die hoofdzakelijk een gedetailleerd commentaar op de tekst levert. Het standaardcommentaar op de Plinius-brieven van SHERWIN-WHITE (1966) heeft een duidelijke historische focus en gaat nauwelijks op literaire aspecten in.

¹⁰ Ik geef de Latijnse tekst van gangbare edities, zoals MYNORS (1963) en COURTNEY (1993) (en de Loeb-uitgave van B. Radice). KEELINE (2013) wil de verzen 5-6 elimineren en volgt voor de slotregel het 19de-eeuwse voorstel van Burman *non rigida doctas*. De lezing *non rigidas docta* noemt KEELINE (2013: 258) 'arrant nonsense'.

¹¹ De *hendecasyllabi* die in Plinius' brieven daadwerkelijk worden aangehaald, zijn steeds van andere dichters. Naast het eerder geciteerde fragment van Catullus (*Carmina*, XVI) in brief IV.14 betreft het een half gedicht van Martialis (X.20) in brief III.21, en een gedicht van Plinius' vriend Sentius Augurinus in brief IV.27. Voor een uitvoerige studie van literaire citaten in Plinius' brieven, zie SCHWERTNER (2015).

¹² COURTNEY (1993: 369-370) geeft nog een derde dichterlijke tekst op naam van Plinius: een vierregelig gedichtje uit de *Anthologia Latina* (710R), in een nu verloren handschrift toegeschreven aan C. Caecilius Plinius Secundus. De tekst luidt:

*Huc mihi vos, largo spumantia pocula vino,
ut calefactus Amor pervigilare velit.
Ardenti Bacco succenditur ignis Amoris,
nam sunt unanimi Bacchus Amorque dei.*

Hierheen jullie, schuimende bekers vol wijn,
zodat Amor verhit raakt en wil waken.

Door brandende Bacchus wordt het vuur van Amor ontstoken,
want Bacchus en Amor zijn eensgezinde goden.

COURTNEY (1993: 370) meldt dat dit volgens sommigen een vertaling is van een Grieks epigram van Arrius Antoninus (vergelijk n. 6). Maar de authenticiteit van de tekst is verre van zeker.

¹³ In brief IV.19 beschrijft Plinius hoe zijn jonge vrouw Calpurnia teksten van haar man 'in handen heeft, leest en herleest, ja vanbuiten leert' (*Meos libellos habet, lectitat, ediscit etiam*). Dat zullen wel eerder zijn gedichten dan zijn speeches voor de rechtbank geweest zijn.

In brief V.3 verwijst hij naar zijn 'gedichtjes die niet al te serieus zijn' (*versiculos severos parum*) en naar mensen die hem hierom bekritisieren.

In VI.6 spreekt hij warme woorden over een vriend die aanwezig is 'wanneer mijn literaire werkjes vorm krijgen' (*cum maxime nascentibus opusculis meis interest*).

Brief VIII.1 gaat over Plinius' voorlezer Encolpius, 'steun en toeverlaat bij werk en ontspanning' (*Encolpius quidem lector, ille seria nostra ille deliciae*), die ook teksten van Plinius zelf voorleest, vermoedelijk tijdens de maaltijden.

Volgens brief IX.10 blijft 's zomers, als er alle tijd is voor de poëzie, het werk eraan toch liggen (*Itaque poemata quiescunt*), maar brief IX.16 spreekt toch ook van 'nieuwe versjes' (*novos versiculos*) die Plinius met een brief kan meesturen aan zijn vriend Mamilianus.

Blijkens brief IX.25 worden die ook daadwerkelijk door Mamilianus met plezier gelezen (*lusus et ineptias nostras legis, amas, flagitas*).

¹⁴ Voor een bespreking van Suetonius' werken in relatie tot Plinius' brief V.10, zie POWER (2010).

¹⁵ Vgl. brief IX.25: 'Want in dat soort literair werk zoek ik intussen meer dan puur ontspanning, er begint een motief bij te komen. Eer ermee inleggen' (*Incipio enim ex hoc genere studiorum non solum oblectationem verum etiam gloriam petere*). Over het *gloria*-motief in relatie tot de gedichten, zie AUHAGEN (2003: 11-12).

¹⁶ Het getal betreft de door Plinius zelf verzorgde correspondentie in negen boeken. Het 'tiende' boek met de correspondentie tussen Plinius en keizer Traianus (voor een vertaling zie HUNINK-DIJKSTRA (2018)) is door Plinius nooit voor publicatie bestemd en maakt nadrukkelijk geen deel uit van zijn literaire programma. Het beeld van Plinius uit de brieven aan en van Traianus is ten dele anders en volgens velen aanzienlijk minder vleidend en positief. Zo komt hij vaak aarzelend, pietluttig en onzelfstandig over. Of dat beeld juist is, vormt een andere discussie. Overigens is in heel dit tiende boek nergens sprake van poëzie, laat staan van gedichten van Plinius zelf.